

Joop Berding (red.), *Aan het werk met Hannah Arendt, professionals in onderwijs, zorg en sociaal werk.* (Eindhoven: Leusden, ISVW Uitgevers), 222 p., €20,94 (ISBN 979-94-92538-19-2)

Praktische Theologie

Het werk van de politiek denker Hannah Arendt (1906-1975) kan momenteel op behoorlijk wat belangstelling rekenen. Veel van haar boeken en essays zijn in het Nederlands vertaald en enkele werken zoals *Denken en Oordelen*, zijn zelfs opnieuw vertaald of worden herdrukt. Opvallend is echter, aldus de redacteur van deze bundel, dat de betekenis van het werk van Arendt nog maar nauwelijks toegankelijk is gemaakt voor professionals. De diverse auteurs die aan de bundel medewerking verleenden analyseren ieder vanuit kernbegrippen uit het werk van Hannah Arendt hedendaagse spanningen en uitdagingen op het terrein van onderwijs, zorg danwel sociaal werk. Alle auteurs zijn werkzaam in het hoger beroepsonderwijs en brengen hun praktische en theoretische kennis van de beroepsgroep in. Hun analyses beogen professionals te helpen meer grip te krijgen op de 'weerbarstige kwesties' waar ze in hun beroepsvelden mee te maken krijgen. Theologen en/of predikanten worden in de bundel weinig expliciet genoemd. Toch kunnen ook zij weldegelijk profiteren van de inzichten die gedeeld worden. Per slot van rekening is een deel van hun werk gericht op onderwijzen en zijn er sterke overeenkomsten tussen sociaal werk en pastoraal werk.

In het eerste hoofdstuk worden Arendts leven en werk gepresenteerd. Ook worden enkele kernbegrippen zoals arbeiden, werken en handelen uitgelegd. In de daarop volgende negen hoofdstukken worden deze kernconcepten van Hannah Arendt betrokken op realistische casussen uit de beroepspraktijk. In het nawoord worden de opgedane inzichten samengevat en geïntegreerd. Zelf had ik tot nu toe vooral fragmentarisch over Hannah Arendt gelezen en gehoord. Het inleidende hoofdstuk, door Joop Berding was voor mij dan ook zeer behulpzaam om een completer beeld te vormen van het leven en werk van Arendt. Drie grote thema's in het werk van Arendt zijn: politiek, totalitarisme en het geestelijk leven van de mens. Kenmerkend zijn haar oriëntatie op de antieke filosofie en haar wortels in het Joodse denken. Twee kernbegrippen in Arendts denken over menselijk bestaan zijn 'nataliteit' – het vermogen van de mens iets nieuws te beginnen – en pluraliteit – het gegeven dat we allemaal uniek zijn en een eigen perspectief hebben. Arendt maakt, geïnspireerd door het Griekse denken, onderscheid tussen het actieve leven (dat bestaat uit arbeiden, werken en handelen) en het innerlijke ofwel contemplatieve leven. De brug tussen deze twee levensdomeinen wordt gevormd door het oordeelsvermogen. Zowel in de inleiding als in de hoofdstukken staat met name het actieve leven - en de verhouding tussen arbeiden, werken en handelen - centraal. Een begrijpelijke keuze in een bundel die gericht is op professionals en hun beroepspraktijken. Arendt constateerde in haar dagen al dat de verhoudingen tussen arbeiden, werken en handelen aan het verschuiven waren: 'In de moderne tijd heeft werken of maken steeds meer de trekken van arbeiden gekregen en soms is het onderscheid vrijwel weggefallen' (22). Handelen – de menselijke activiteit die de routines die in arbeiden en werken heersen onderbreekt – beperkt zich steeds meer tot maken. Anno nu reiken de analyses van Arendt ons taal aan om te reflecteren op de heersende maakbaarheidsmodellen die ook onderwijs, zorg en sociaal werk in hun greep houden.

Voor mij, als universitair docent en godsdienstpedagoog met speciale aandacht voor levensbeschouwelijke vorming in de context van het onderwijs, was het eerste deel over onderwijs het meest relevant. Al lezend trok ik bij het hoofdstuk van Berding en Pols over het verdwijnend gezag van leraren - met het oog op deze boekbespreking- de lijn naar catecheten. Gezag is, aldus de auteurs, iets wat ontstaat tussen mensen die elkaar 'erkennen en autoriseren'. Gezag kan dus alleen maar bestaan als door anderen erkend gezag en is daarmee dialogisch. Onderwijs is, in termen van Arendt, handelen; met elkaar een gemeenschappelijke wereld stichten. Ofwel 'de jongere generatie wijzen op de dingen in de wereld die er volgens jou als leraar en opvoeder toe doen, de leerlijnen met die dingen laten werken en vervolgens met elkaar de betekenis daarvan voor jou en voor hen

achterhalen' (59). Het is waardevol om dit verder te doordenken voor de praktijk van catechese. Ook vanuit de hoofdstukken over zorg en sociaal werk zijn lijnen te trekken naar 'theologische professies'. Vandaar dat ik dit boek van harte aanbeveel aan lezers van dit tijdschrift die zich met het oog op hun beroepspraktijk willen laten inspireren en prikkelen vanuit het denken van Hannah Arendt.

Oegstgeest

G.D. Bertram-Troost